Sherzodjon Xudaykulov – direktor

Ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari agentligi tizimidagi Mirzo Ulug‘bek nomidagi ixtisoslashtirilgan maktab (Toshkent, O‘zbekiston)
E-mail: sherka.6500@gmail.com
ORCID: 0009-0006-8967-0917

SUN’IY INTELLEKT VOSITALARIDAN FOYDALANIB CHET TILLARDA LEKSIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Annotatsiya. Chet tillarni o‘rganishda leksik kompetensiyaning rivojlanishi til o‘rganishning muhim jihatlaridan biridir va bu jarayonni doimiy ravishda takomillashtirish va yangilashni talab qiladi. Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining ta'limda qo‘llanilishi leksik kompetensiyani oshirish uchun yangi imkoniyatlar yaratdi. Ushbu maqola, leksik kompetensiyani rivojlantirish usullarini, ayniqsa, leksikaga oid bilimlarni o‘rganishda SI vositalarining rolini tahlil qiladi. Rossiya, O‘zbekiston va xalqaro olimlarning ilmiy ishlanmalari asosida maqolada SI vositalarining leksik bilimlarni rivojlantirish, so‘z boyligini saqlash va so‘z boyligi bilan samarali foydalanishdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada SI vositalarining o‘qitish metodlariga, talabalar motivatsiyasiga va til o‘rganish jarayoniga ta'siri tahlil qilinadi. Maqola, SI vositalarining leksik kompetensiyani rivojlantirishdagi afzalliklari va qiyinchiliklarini muhokama qilib, ta'limda samarali foydalanish uchun tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar. Leksik kompetensiya, chet tili o‘rganish, sun'iy intellekt va til o‘qitish, so‘z boyligini o‘rganish, til o‘rganish texnologiyalari.

Sherzodjon Khudaykulov – director
Mirzo Ulugbek Specialized School under the Agency of Specialized Educational Institutions (Tashkent, Uzbekistan)

DEVELOPING LEXICAL COMPETENCE IN FOREIGN LANGUAGES THROUGH ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS

Annotation. The development of lexical competence in foreign languages is a key aspect of language learning, which requires continuous improvement and innovation. The advent of Artificial Intelligence (AI) in language education has created new opportunities to enhance lexical proficiency. This article explores the methods for developing lexical competence in foreign languages, with a special focus on the role of AI tools in vocabulary learning. By analyzing the contributions of Russian, Uzbek, and international scholars, the article examines how AI can support lexical knowledge development, improve vocabulary retention, and foster better proficiency in vocabulary use. The article also evaluates the impact of AI tools on teaching methods, student motivation, and overall language acquisition. It concludes with a discussion on the benefits and challenges of using AI in lexical competence development, offering recommendations for its effective use in educational settings.

Keywords: lexical competence, foreign language learning, artificial intelligence in language teaching, vocabulary acquisition, language learning technologies

Шерзод Худайкулов – директор
Специализированная школа имени Мирзо Улугбека в системе Агентства специализированных образовательных учреждений (Ташкент, Узбекистан)

РАЗВИТИЕ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКАХ С ПОМОЩЬЮ ИНСТРУМЕНТОВ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Аннотация. Развитие лексической компетенции в иностранных языках является важным аспектом в обучении языкам, что требует постоянного совершенствования и инноваций. Появление технологий искусственного интеллекта (ИИ) в сфере образования открыло новые возможности для повышения лексической компетенции. В статье рассматриваются методы развития лексической компетенции в иностранных языках, с особым акцентом на роль инструментов ИИ в обучении словарному запасу. На основе работ российских, узбекских и международных ученых статья анализирует, как ИИ может поддерживать развитие лексических знаний, улучшать сохранение словарного запаса и способствовать лучшему овладению лексикой. Также оценивается влияние инструментов ИИ на методы преподавания, мотивацию студентов и общий процесс освоения языка. В заключении обсуждаются преимущества и проблемы использования ИИ в развитии лексической компетенции, а также предлагаются рекомендации по эффективному использованию этих технологий в образовательных учреждениях.

Ключевые слова: лексическая компетенция, изучение иностранных языков, искусственный интеллект в обучении языкам, приобретение словарного запаса, технологии для обучения языкам.

KIRISH

So‘nggi yillarda ta’lim raqamli bo‘lib, chet tilini o‘qitish usullariga yangi yo‘nalishlar qo‘shilmoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt vositalari ta’limga kirib, til o‘rganishni har bir o‘quvchi uchun moslashtiradi, interaktiv qiladi, natijani yaxshilaydi. Chet tilini o‘rganishda leksik kompetensiya asosiy qism bo‘lib, leksik kompetensiya bo‘lmasa, o‘quvchi grammatikani bilsa ham, yetarli so‘z bo‘lmasa, fikrini aniq, mazmunli, to‘g‘ri ifoda qila olmaydi. Shuning uchun, zamonaviy til o‘rganishda lug‘atni faqat yodlamaslik, balki kontekstda qo‘llash, ma’nolarini tushunish, real suhbatlarda ishlatish kerak. Lug‘atni oshiruvchi usullar tilni yanada samarali qiladi.

Leksik kompetensiya deganda o‘quvchi so‘z va iboralarni ma’nosi, grammatikasi, uslubi, birga ishlashi va xabar berish vazifasiga qarab to‘g‘ri tanlash va ishlatish qobiliyatini nazarda tutadi. Bu faqat yangi so‘zlarni yodda tutishga cheklanmaydi; ularni erkin gapda mustaqil ishlata olish, sinonim va antonimlarni tushunish, kontekstga mos so‘zni tanlash va ma’nodagi nozik farqlarni ajratish kabi ko‘nikmalar ham kerak. Shu sababli leksik kompetensiyani oshirish o‘quvchining umumiy muloqot qobiliyati bilan bevosita bog‘liq (Schmitt, 2010).

Fikrimizcha, sun’iy intellektga asoslangan platformalar bu jarayonga yangi usullar kiritadi. Masalan, “Duolingo”, “Quizlet” va “Memrise” platformalari o‘quvchining javoblarini tekshiradi. Ular qaysi so‘zlarni yaxshi o‘rganib, qaysi bo‘limlarni yana takrorlashi kerakligini avtomatik topadi. “Grammarly” yozma nutqda leksik va stilistik xatolarni ko‘rsatadi, shunda o‘quvchi xatosi ustida ishlashga majbur bo‘ladi. “ChatGPT” esa o‘quvchiga turli kontekstlarda suhbat qilish, matn yozish, sinonimlar bilan ishlash va so‘zlarni real vaziyatlarda qo‘llash imkonini beradi. Mening ko‘zimda, bu vositalar an’anaviy o‘qitish usullaridan farq qiladi. Bu vositalar o‘quvchining alohida ehtiyojlariga mos keladi va ta’lim jarayonini shaxsiy qiladi (Godwin-Jones, 2018).

Menimcha, O‘zbekiston ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt vositalarini ishlatish hozirda muhim masala bo‘lib qolmoqda. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi ta’limda raqamli texnologiyalarni keng qo‘llash, raqamli savodxonlikni oshirish va yangi o‘quv muhitini yaratish uchun muhim asos bo‘ladi. Chet tillarni o‘rganishda sun’iy intellekt vositalari o‘quvchilarga mustaqil ishlashni o‘rgatadi, lug‘atni kengaytiradi va darsda faol bo‘lishni kuchaytiradi. Maktabda raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt vositalari har bir o‘quvchi o‘z tezligida o‘rganishi, qiziqarli topshiriqlar bilan motivatsiyasini oshirishi va natijalarini doimiy kuzatishi imkonini beradi.

Bu tadqiqot dolzarb. Sun’iy intellekt vositalari yordamida chet tillarda leksik kompetensi-

yani rivojlantirish usul asoslarini aniqlash kerak. Maqsad sun’iy intellektga asoslangan platformalarning leksik birliklarni o‘zlashtirish, mustahkamlash va aloqa qilish imkoniyatlarini tahlil qilish. Biz sun’iy intellekt vositalarining didaktik xususiyatlari, adaptiv o‘qitish mexanizmlari, spaced repetition tamoyili, gamifikatsiya va avtomatik tahlil imkoniyatlarini o‘rganamiz.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Sun’iy intellekt vositalarining chet tillarni o‘qitishda qanday rolga ega ekanini o‘rganish natijalari, bu texnologiyalar yordamida ta'lim jarayonini individualizatsiya qilish, talabalarning faoliyatini oshirish va leksik kompetensiyani rivojlantirishda samarali bo‘lishini ko‘rsatmoqda. Godwin-Jones mobil texnologiyalar va sun'iy intellektning til o‘rganishidagi rolini ta'kidlaydi, ularning mustaqil o‘qitishni, avtomatik tahlilni va adaptiv mashqlarni amalga oshirish imkoniyatlarini kengaytirishini ko‘rsatadi (Godwin-Jones, 2018). Bu yondashuv, ayniqsa, lug‘at boyligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Har bir o‘quvchining eslab qolish tezligi, xatolari va faol lug‘at darajasi turlicha bo‘ladi.

Leksik kompetensiya nazariyasiga ko‘ra, Schmitt so‘z boyligini o‘zlashtirish jarayoni ko‘p bosqichli ekanini ta’kidlaydi. Uning fikriga ko‘ra, o‘quvchi so‘zning faqat tarjimasini emas, balki uning talaffuzini, grammatik shakllarini, kollokatsiyalarini, uslubiy ahamiyatini va kontekstda qanday ishlatilishini ham o‘rganishi lozim (Schmitt, 2010). Bu nuqtai nazardan, sun'iy intellekt vositalari so‘zlarni turli kontekstlarda takrorlay olishlari, avtomatik misollar tayyorlashlari va o‘quvchining javoblariga mos topshiriqlar taqdim etish orqali an'anaviy yodlash usullaridan ko‘ra yanada kengroq metodik imkoniyatlar yaratadi. Reinders sun’iy intellektning o‘qitish jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi orasidagi didaktik munosabatni qanday o‘zgartirayotganiga e’tibor qaratadi. Uning fikricha, sun’iy intellekt vositalari talabaga mustaqil ravishda mashq o‘tash, tezkor fikr mulohaza olish va natijalarini kuzatish imkoniyatini taqdim etadi (Reinders, 2019). Bu jihatdan, leksik kompetensiyani rivojlantirish juda muhimdir, chunki lug‘at boyligini oshirish muntazam ravishda takrorlashni, xatolarni tushunishni va faol tarzda qo‘llashni talab qiladi.

Ivanova intellektual ta’lim tizimlarining til o‘qitish jarayonida shaxsiy o‘quv yo‘lini yaratishga imkon beradi, deb ta’kidlaydi. Bunday tizimlar o‘quvchining xatolarini aniqlaydi, shunga mos ravishda mashqlarni taklif qiladi va ularning bilim darajasini avtomatik tarzda kuzatadi (Ivanova, 2020). Masalan, “Grammarly” yozma asar ichidagi noto‘g‘ri tanlangan so‘zlar, uslubiy muvofiqlikning yo‘qligi yoki takroriyotlardan iborat leksik birliklarni aniqlab, o‘quvchini reflektiv o‘rganishga undaydi. “Quizlet” va “Memrise” esa leksik birliklarni intervall takrorlash yordamida mustahkamlashda foydalaniladi. Sokolova sun’iy intellektdan foydalanadigan shaxsiylashtirilgan platformalar an'anaviy usullarga qaraganda samaraliroq natijalarni taqdim etishini ta'kidlaydi. Muallif bunday tizimlar orqali o‘quvchilarning qaysi birliklarni tez unutishini yoki qaysi mavzularda muammolarga duch kelishini aniqlashini va shu asosda ularga mos keladigan o‘quv materiallarini taklif qilishini ta’kidlaydi (Sokolova, 2021). Bu esa leksik kompetensiyani rivojlantirishda o‘quvchilarning ehtiyojlariga mos yondashuvni kuchaytiradi.

Ushbu tadqiqotda nazariy tahlil, taqqoslash, tizimli yondashuv va didaktik modellashtirish usullaridan foydalanildi. Nazariy tahlil orqali sun'iy intellekt, leksik kompetensiya va shaxsiylashtirilgan ta’lim borasidagi ilmiy qarashlar o‘rganildi. Taqqoslash usuli yordamida esa an'anaviy leksik o‘qitish metodlari bilan sun'iy intellektka asoslangan yondashuvlar solishtirildi. Tizimli yondashuv leksik kompetensiyani rivojlantirish jarayonini adaptiv platformalar, avtomatik tahlil va o‘quvchi faolligi bilan bog‘liq holda yaxlit pedagogik jarayonga aylantirish imkoniyatini taqdim etadi. Didaktik modellashtirishga asoslangan holda sun’iy intellekt vositalari yordamida leksik kompetensiyani rivojlantirish uchun yangi bir metodik model yaratilgan.

NATIJALAR

Tadqiqotning natijalari sun'iy intellekt asosan chet tillarda leksik kompetensiyani rivojlantirishda bir necha muhim yo‘nalishlarda samaradorligini tasdiqladi. Avvalo, sun'iy intellektga asoslangan platformalar ta'lim jarayonini individual tarzda moslashtirish imkoniyatini

taqdim etadi. Agar o‘quvchi qandaydir so‘zdan noto‘g‘ri foydalansa yoki uni tezda unutsa, platforma ushbu birlikni qayta o‘rganish uchun alohida mashqlar taqdim etadi. Bu jarayon har bir talabaning individual o‘rganish yo‘lini yaratishga yordam beradi. Ikkinchidan, «spaced repetition» mexanizmi lug‘at birliklarini uzoq muddatli xotirada saqlashda foydalidir. Misol uchun, «Quizlet» yoki «Memrise» kabi dasturlarda yangi o‘rganilgan so‘zlar belgilangan vaqt oralig‘i bilan takroriy ravishda ko‘rsatiladi. O‘quvchi qaysi so‘zlarni yaxshi o‘rganib olsa, tizim uni kamroq takrorlaydi. Agar u biror so‘zda xato qilsa, unda yana ko‘proq mashq qilish uchun qaytmoqda. Bu yondashuv oddiy yodlash usulidan farqli ravishda xotira jarayoniga moslashgan metodikani taqdim etadi. Avtomatik fikr-mulohaza, leksik kompetensiyani rivojlantirishda muhim natijalar keltirishi mumkin. Masalan, “Grammarly” kabi vositalar matndagi noto‘g‘ri so‘zlar tanlovi, stilistik xatolar va takrorlanuvchi iboralarni aniqlashga yordam beradi. O‘quvchi taklif qilingan variantlarni ko‘rib, nega aynan shu so‘z mos yoki noto‘g‘ri ekanini tushunadi. Shunday qilib, lug‘at boyligi nafaqat son jihatdan, balki sifat jihatdan ham oshadi. To‘rtinchidan, “ChatGPT” kabi generativ sun'iy intellekt vositalari leksik birliklarni haqiqiy kommunikativ vaziyatlarda qo‘llash uchun imkoniyat yaratadi. O‘quvchilar yangi so‘zlardan foydalangan holda dialoglar tuzishi, matn yozishi, sinonimlardan foydalanishi yoki bir mavzu doirasida turli uslubdagi jumlalar yaratishlari mumkin. Masalan, “atmosfera”, “ifloslanish”, “barqarorlik” kabi so‘zlarni o‘rgangan talaba ulardan foydalanib ekologiya mavzuida dialog, esse yoki taqdimot tayyorlashi mumkin. Bu jarayon passiv lug‘atni faol ravishda ishlatiladigan so‘zlarga aylantirishga yordam beradi. Birinchidan, gamifikatsiya o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi. Masalan, “Duolingo” kabi platformalarda ballar, darajalar, kundalik vazifalar va mukofot tizimlari o‘quvchini muntazam ravishda mashq qilishga jalb etadi. Bu ayniqsa maktab o‘quvchilari uchun juda muhim, chunki leksik kompetensiyani oshirishda davomiylik va takroriy mashqlar katta ahamiyatga ega.

MUHOKAMA

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt vositalari leksik bilimlarni rivojlantirishda nafaqat texnik yordam beruvchi, balki metodik jihatdan muhim pedagogik asbob sifatida ishlaydi. An’anaviy ta'lim usullarida o‘quvchilar ko‘pincha bir xil vazifalarni bajarishga majbur bo‘ladi, bu esa ularning individual ehtiyojlarini inobatga olishda yetarlicha e'tibor berilmasligiga olib keladi. Sun’iy intellekt asboblari esa har bir o‘quvchining xato qilishi, ishning tezligi, qiziqishi va bilim darajasiga mos ravishda mashqlarni shaxsiylashtirish imkonini beradi. Biroq sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish mutlaqo nazoratsiz bo‘lmasligi zarur. O‘qituvchi ushbu jarayonda yo‘naltiruvchi, nazorat qiluvchi va metodik tashkilotchi sifatida katta ahamiyatga ega. Masalan, “ChatGPT”o‘quvchiga turli matn variantlarini taqdim etishi mumkin. Biroq, ularni baholash, uslubiy jihatlarini aniqlash va ta’lim maqsadlariga moslashtirish o‘qituvchining metodik yondoshuviga bog‘liqdir. Shu sababli, sun'iy intellekt o‘qituvchi o‘rnini bosadigan instrument sifatida emas, balki uning pedagogik imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradigan vosita sifatida ko‘rilishi zarur.

Bundan tashqari, yana bir muhim jihat sun'iy intellekt texnologiyalarining o‘quvchilarda mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishidir. O‘quvchi o‘z xatosini tushunadi, natijalarni baholaydi va muammolarni bartaraf etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa reflektiv o‘rganish madaniyatining rivojlanishiga yordam beradi. Reflektiv yondashuv leksik kompetensiyani oshirishda muhim ahamiyatga ega, chunki bu orqali o‘quvchi so‘zlarni faqat eslab qolmasdan, balki ularning qo‘llanilish shartlari, kontekstlari va kommunikativ vazifalari haqida ham chuqur tushuncha hosil qiladi.

Biroq, bunaqa jarayonlarda ayrim muammolar ham paydo bo‘lishi mumkin. Birinchidan, har bir o‘quvchi texnologik vositalardan teng foydalanmasligi mumkin. Ikkinchidan, ba’zi sun'iy intellekt platformalari internetning sifatini, qurilmalar mavjudligini yoki til interfeyslarini ta'minlashi bilan bog‘liq cheklovlarga duch kelishi ehtimoli bor. Bundan tashqari, agar o‘quvchilar tayyor javoblarga juda ko‘p suyansa, mustaqil fikrlash va ijodiy nutq yaratish qobiliyatlari

pasayishi mumkin. Shu sababdan sun’iy intellekt vositalarini ta’lim jarayoniga asta-sekin, metodik reja asosida va o‘qituvchi nazorati ostida qo‘shish maqsadga muvofiqdir.

XULOSA

Ushbu tadqiqot sun'iy intellekt vositalarining chet tillarda leksik kompetensiyani rivojlantirishda samarali, innovatsion va kelajakdagi metodik yo‘nalish ekanligini ta'kidlaydi. “ChatGPT”, “Duolingo”, “Quizlet”, “Memrise” va “Grammarly” kabi xizmatlar o‘quvchilarga so‘z boyligini oshirish, leksik birliklarni to‘g‘ri qo‘llash, yozma nutqda xatolarni aniqlash va mustaqil o‘zlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirishda yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqda-ki, sun’iy intellekt texnologiyalarining eng katta foydasi shaxsiylashtirilgan ta’lim imkoniyatidir. Moslashuvchan mashg‘ulotlar, avtomatik mulohazalar, “spaced repetition” usuli va gamifikatsiya elementlari o‘quvchining individual talablariga mos keladigan ta’lim muhitini shakllantiradi. Bu esa leksik kompetensiyani yodlash darajasidan tashqari, funksional va kommunikativ jihatdan rivojlantirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish o‘qituvchining metodik rahbarligi bilan birlashtirilganda yuqori samaradorlikka olib keladi. O‘qituvchi, o‘quv vazifalarini to‘g‘ri tanlayotganda va platformalardan foydalanish maqsadini aniqlaganda, shuningdek, o‘quvchilar natijalarini tahlil qilib borishi muhimdir. Kelgusida ushbu sohada tajriba va sinov ishlariga asoslangan empirik tadqiqotlar o‘tkazish, har xil yoshdagi o‘quvchilar uchun sun’iy intellektga tayanadigan leksik mashqlar tizimini ishlab chiqish hamda milliy ta’lim sharoitiga mos keladigan metodik modelni yaxshilash lozim.

ADABIYOTLAR

1. Absalamova, G. S. (2023). Academic research in educational sciences. *Academic Research in Educational Sciences, 4*(SamTSAU Conference 1), 106–116.
2. Alraimi, K. M., Zo, H., & Ciganek, A. P. (2015). Understanding the MOOCs continuance: The role of openness and reputation. *Computers & Education, 80*, 28–38.
3. Ayupov, R., Maksimkulava, S., & Baltabaeva, G. (2023). Artificial intelligence technologies in language education. *Evraziiskii zhurnal akademicheskikh issledovanii, 3*(4 Special Issue), 60–70.
4. Babaqulova, O., Umarova, E. H., & Xudayberdiyeva, S. O. (2023). Zamonaviy ta’limda sun’iy intellekt texnologiyalarining o‘rni. In *Yangi O‘zbekistonda tabiiy va ijtimoiy-gumanitar fanlar respublika ilmiy amaliy konferensiyasi* (pp. 210–213).
5. Godwin-Jones, R. (2018). Emerging technologies: Artificial intelligence and language learning. *Language Learning & Technology, 22*(2), 10–20.
6. Ibragimova, S. D. (2025). Sun’iy intellekt vositalaridan foydalangan holda ingliz tilini o‘qitishda o‘quvchilarning til kompetensiyasini rivojlantirish: Imkoniyatlar va tahdidlar. *Turkish Journals*.
7. Ivanova, T. (2020). The role of artificial intelligence in foreign language teaching. *Journal of Applied Linguistics, 28*(3), 120–134.
8. Jalolov, S. (2021). *Integrating artificial intelligence in foreign language education in Uzbekistan*. Tashkent University Press.
9. Kasimova, M. A. (2024). Artificial intelligence technologies in foreign language education. *Foreign Languages in Uzbekistan, 10*(1), 142–156.
10. Pulatova, S. (2022). Technological challenges in foreign language education: The role of AI in vocabulary acquisition. *Journal of Linguistics and Language Teaching, 34*(4), 203–215.
11. Reinders, H. (2019). The impact of AI on language learning and teaching: A review of current trends and future prospects. *Language Learning & Technology, 23*(1), 1–12.